

mål+³mæle

Nyt fra småtingsafdelingen

Vi kender diminutiverne fra bl.a. tysk *Mädchen* og *Fräulein*. Men hvor hyppige er de i dansk, og hvordan oversætter vi dem? Få svaret *side 7*, og forsøg dig med diminutivquizzen på *bagsiden*.

Med talepædagogen på arbejde

Mangelfulde sprogfærdigheder kan være et alvorligt handicap. Se, hvad talepædagogen (logopæden) kan gøre, *side 12*.

Grus i oversættelsesmaskinen

Det er en evig kilde til fornøjelse at forsyne oversættelsesprogrammer med en velkendt tekst og se, hvad de spytter ud. Hvorfor er det så vanskeligt at få dem til at virke? Se *side 18*.

Punktum for punktummet?

Punktummet er lige så oversat, som det er lille og rundt. Og sine steder er det ved at gå helt i glemmebogen. Vi vier det fire sider fra og med *side 21*.

Ortografi i en krigstid

Det er ikke altid, retskrivnings- og fædrelandskærlighed går hånd i hånd – ikke engang i Norge. Læs korrespondancen mellem Noregs Telegrafmållag og Forsyningsdepartementet fra begyndelsen af Anden Verdenskrig, *side 25*.

Mowgli og de andre unger fra junglen

Det hænder, at børn vokser op adskilt fra andre mennesker – eller uden mulighed for at kommunikere med andre mennesker. Kan sådanne børn tilegne sig et normalt sprog? Se *side 28*.

Sprogligheder **2**

Småt er godt
– om diminutiver
her og der **7**

Når børnene har svært
ved sproget – om børne-
logopædisk praksis **12**

Maskinoversættelse
– giver det mening? **18**

Slutpunktum **21**

Korrespondance mellem
Noregs Telegrafmållag
og Forsyningsdeparte-
mentet, efteråret 1940 **25**

Sprogtilegnelse under
vanskelige vilkår **28**

Årets ord og
udtryk 2010 **31**

20 små spørgsmål
– diminutivquiz **32**

I Paris stirrede de bare, når jeg talte til dem på fransk; det lykkedes mig aldrig at få de idioter til at forstå deres eget sprog.
Mark Twain (1835-1910)

Sprogligheder

Denne brevkasse handler om sprogligheder. Det er spørgsmål og problemer om sprog, men det er også fine detaljer i sproget som man bliver opmærksom på, og som man vil gøre andre bekendt med. Går I rundt og tænker på sprogligheder, så send et brev om dem til redaktionen. De vil svare på brevet hvis de kan. Ellers kender de nok nogen de kan sætte til det. Send brevet til:

Carsten Elbro
Institut for Nordiske Studier
og Sprogvidenskab,
Københavns Universitet,
Njalsgade 120,
2300 København S
E-mail: ce@hum.ku.dk

? Skulde og skulle

Jeg læste med stor interesse Henrik Galberg Jacobsens artikel om dansk retskrivning gennem årene. Jeg ville gerne have været til forsvaret om emnet.

Jeg har nok bemærket formen *han skal/de skulle* i ældre tekster, men jeg har altid troet, at det var en form for konjunktiv. Det må jo betyde, at det er en form, man tidligere har brugt, men som er gledet ud først i dagligsprog og siden i almen grammatik. Mit spørgsmål lyder i den anledning: Hvad hed så nudansk *han skulle/de skulle* i præteritum?

Venlig hilsen,
Alice Vilstrup

! Konjunktiv som grammatisk form har vi ikke haft i dansk de sidste 600 år. I stedet bruger vi præteritum (datid): *hvis du skulle have lidt tid til overs – jeg så gerne lidt mere orden – kunne du ikke spise en kage til?*

Siden ca. 1750 var reglen for stavning af verberne *kunne, skulle* og *ville* sådan:

præsens ental: *han kan, han skal, han vil*
præsens flertal: *de kunne, de skulle, de ville*
præteritum ental og flertal *han/de kunde, han/de skulde, han/de vilde*

Sådan krævede grammatikerne det, og sådan stavede de fleste forfattere og andre skrivende som fik deres tekster trykt. På grund af udtalesammenfaldet mellem *kunne* og *kunde* osv. fandt man hos mindre øvede eller mindre omhyggelige sprogbrugere stavfejl som *hun kunne sagtens finde Vej i Morges – vi kunde ikke vente til i Aften – vilde I straks forføje jer bort! – ifald det skulle blive Tordenvejrr...*

År 1900 afskaffedes verbernes talbøjning som obligatorisk i den officielle retskrivning. Den var for længst gået tabt i talesproget og voldte store vanskeligheder for de skrivende, ikke mindst skolebørn. Tilbage var nu det problem at der i skriften skulle skelnes, ikke mellem præsens og præteritum, men mellem infinitiv og præteritum i de tre besværlige verber:

*at kunne svømme er nødvendigt –
han kunde ikke svømme*

*sorgen ved at skulle sige farvel –
I skulde tage og skrive til hende*

*det er smukt at ville hjælpe –
de sagde at de vilde hjælpe*

Det var der store problemer med, og med retskrivningsreformen af 1946 (små bogstaver, bolle-å) strøg man d'et i *kunne*, *skulle* og *ville*. Det vakte en del surhed, også hos mange der i øvrigt var tilfredse med reformen.

EH

? Hvad du vil tale til mig

? Ivar Engel Jensen skriver at han er irriteret over brugen af *tale* med objekt i den kirkelige ritualbogs indgangsbøn: "Herre, jeg er kommet ind i dette dit hus for at høre hvad du vil tale til mig".

IEJ undrer sig i øvrigt over at *sanktion* er en straf, når *sanktionere* betyder at blåstemple.

! I de fleste tilfælde bruges *tale* uden objekt (genstandsled): *han taler for meget – klap i, når jeg taler! – hvem taler?* Men det er nu ikke så usædvanligt med *tale* + objekt: *hun taler flere sprog – nu skal vi ikke tale økonomi – du skal tale sandhed – vi må prøve at tale ham fra det – det nytter vist ikke at tale fornuft – jeg må lige tale et par ord med dig*. Det ser imidlertid ud til at *tale* + objekt er nogle mere eller mindre faste forbindelser: man kan *tale sandhed*, ikke *tale løgn*, men nok *tale usandhed*. Man kan *tale fornuft*, men

vistnok ikke *tale vrøvl*. Og man kan *tale alvor*, men ikke *tale spøg*.

Det er ikke til at få styr på *tale's* grammatik gennem nogle klare regler. Der er talrige idiomatiske indslag og restriktioner. Det kan fx være svært at forklare hvorfor *det talte han* eller *hvad talte han* ikke er gangbart i nutidigt dansk. At denne forbindelse optræder i kirkens indgangsbøn, må simpelthen være traditionen. Det rituelle sprog tillader sig tit meget gammeldags formuleringer.

Tale med objekt forekommer også mange steder i den nyeste bibeloversættelse (1992), fx *Dette siger Herren, Israels Gud: Skriv alle de ord, jeg har talt til dig, ned i en bog* (Jeremias 30,2).

Juraen har sine sproglige særpræg, pressen har det, børnene har det – og politikerne. Bibelen og kirken har det også. Er det egentlig noget at blive irriteret over?

Sanktion og *sanktionere* går tilbage til et latinsk ord med betydningen 'forordne', 'instituerer'. Det har haft både en religiøs anvendelse (indvie, helliggøre) og en juridisk (stadfæste, gyldiggøre). Heraf de sære dobbeltheder i betydningen af en og samme ordstamme: *sanctus* (hellig), *sanktion* (strafbestemmelse), *sanktionere* (godkende, blåstemple)

EH

? Hvorfor må man ikke skrive Hans's?

Dansk Sprognævn har gennem årene gjort en fortjenstfuld indsats for at gøre sproget lettere at læse. Tænk bare på ord som miljø og detalje.

Hvordan kunne man dog engang finde på at stave dem milieu og detaille? Og om føje år vil stavemåder som *mayonnaise* og *ressource* virke lige så tåbelige.

Men på et enkelt punkt er Sprognævnet gået den modsatte vej, og det er med hensyn til genitiv efter hvislelyd.

Efter min mening er det eneste naturlige at skrive *Klaus's* og *Hans's*. Det svarer til udtalen og gør det dermed nemt for læserne at finde ud af, hvad der står. Denne skrivemåde bruges da også på engelsk, der på dette punkt står vores sprog nært.

Indtil for få år siden kunne man da også vælge mellem *Hans'* og *Hans's*, hvilket gav folk som mig mulighed for at skrive på den naturlige måde.

Men i den sidst udkomne retskrivningsordbog afskaffede man stavemåden *Hans's* og gennemtvang den urimelige og svært forståelige stavemåde *Hans'*

Selv om Sprognævnet er imod dobbeltformer, håber jeg, at man vil genindføre valgfriheden på dette punkt. Eller endnu bedre: gøre den naturlige stavemåde *Hans's* obligatorisk.

Venlig hilsen

Sven Skovmand,

Ørum Djurs

! Dansk Sprognævn har ingen planer om at genindføre muligheden for at skrive genitiv med 's, fx i *Jens's*. Reglen vil også i den kommende Retskrivningsordbog være som i den gældende.

Begrundelsen for ændringen af reglen i 2001 er beskrevet af Jørgen Schack i artiklen "Ændringer i Retskrivningsreglerne" i Nyt fra Sprog-

nævnet, 2001, nr. 4. Nedenfor gengives et uddrag af artiklen.

Ifølge *Retskrivningsordbogen* 1996, § 21.2, kunne ord (substantiver) der ender på -s, -z eller -x, have genitiv på ' (apostrof) eller 's. Herudover kunne de af ordene der i udtalen ender på [s], tilføje endelsen -es. Genitiv af fx *Jens* kunne således skrives: *Jens'*, *Jens's* eller *Jenses*.

I udtalen realiseres genitivformerne af ord der ender på en hvislelyd, enten ved en udtale der er identisk med grundformens, dvs. uden en hørbar genitivendelse, eller ved at der føjes [əs] (læses: mumle-e + s) til grundformen. Den førstnævnte udtale kunne gengives i skriften ved brug af ' (: *Jens'*), den sidstnævnte ved brug af -es (: *Jenses*). Den tredje mulighed i RO 96, altså 's, har derimod ikke noget modsvar i udtalen.

Retskrivningsordbogens § 21.2 lyder nu kort og godt: "Ord der ender på -s, -z eller -x, har genitiv på ' (apostrof, jf. § 6)". Der skrives altså fx

dette hus' indretning

Jens' arbejde

den moderne jazz' udvikling

Valget af ' som eneste mulighed er oplagt: Det er langt den almindeligste genitivmarkør i ord af den pågældende type, og den svarer derudover til en almindelig udtale af genitivformerne. Det sidstnævnte forhold har dog ikke haft afgørende betydning i denne sammenhæng. Meget tyder nemlig på at brugen af ' ikke er knyttet til en bestemt udtale. Det fremgår indirekte af at muligheden for at bruge -es som gengivelse af

den ligeledes almindelige udtale med [əs] (dvs. mumle-e + s) stort set ikke er blevet udnyttet. Man må derfor gå ud fra at ' af de fleste opfattes og bruges som en udtalemæssigt neutral genitivmarkør; en skrivemåde som fx *Jens'* siger altså ikke noget om den skrivendes udtale, men kan gengive både ['jæns] og ['jænsəs].

Dansk Sprognævn

? Satte spørgsmål og stillede spørgsmålstegn

Uden at ville beskyldes for at være sprogpurist – tværtimod synes jeg, at det er morsomt og interessant, at sproget udvikler sig – vil jeg gerne have luft for min frustration og irritation mht. et spørgsmål om spørgsmål(stegn): Gennem flere år har jeg iagttaget en stadig mere omsiggribende – også og måske især – blandt avis- og tv-journalister – sammenblanding af vendingerne:

- (1) *sætte spørgsmålstegn ved*
- (2) *stille spørgsmål til,*

således at det bliver til *stille spørgsmålstegn til*, senest i Politiken (14.03.09, forsiden af bogsektionen), hvor en forfatter i et essay bl.a. skriver: ...*samt at stille spørgsmålstegn til magten...* Her er der næppe tale om sproglig digterisk frihed! Mon disse vendings-mixere også ville skrive at *stille punktum for* eller *at stille udråbstegn ved*?

Venlig hilsen,
En ældre Jeronima
Karen Madsen Petersen
Grindsted

! De to vendinger er ganske rigtigt blevet blandet godt og grundigt sammen. De består begge af tre led, og de adskiller sig i princippet mht. alle tre: verbet (*sætte* vs. *stille*), substantivet (*spørgsmålstegn* vs. *spørgsmål*) og præpositionen (*ved* vs. *til*). I praksis finder man imidlertid alle otte kombinationsmuligheder af ordene. Her er de rangeret efter hyppighed i KorpusDK, Det Danske Sprog- og Litteraturselskabs samling af elektroniske tekster på i alt 56 millioner ord (omtrentlige antal forekomster i KorpusDK er anført i parentes; som et resultat af den anvendte søgeprocedure kan enkelte forekomster være blevet overset).

(1) <i>sætte spørgsmålstegn ved</i>	(607)
(2) <i>stille spørgsmål til</i>	(377)
(3) <i>stille spørgsmålstegn ved</i>	(232)
(4) <i>stille spørgsmål ved</i>	(91)
(5) <i>sætte spørgsmål ved</i>	(37)
(6) <i>sætte spørgsmål til</i>	(2)
(7) <i>sætte spørgsmålstegn til</i>	(1)
(8) <i>stille spørgsmålstegn til</i>	(0)

Som det fremgår, er der kun ganske få forekomster af kombinationerne (6) og (7) i KorpusDK, og kombination (8) findes tilsyneladende slet ikke der, men der er talrige eksempler på alle tre kombinationer på internettet.

Der er ingen tvivl om, at (3)-(8) i hvert fald historisk set er sammenblandinger. *Ordbog over det Danske Sprog* kender kun til (1) og (2), og det er netop kun (1) og (2), der for den konservative og opmærksomme sprogbruger er helt upåfaldende: Spørgsmålstegn og alle mulige andre tegn sætter man ved (eller før eller

efter) noget; spørgsmål stiller man til nogen (eller sjældnere noget – f.eks. et punkt på en dagsorden). Men i hvert fald (3) *stille spørgsmålstegn* ved er efterhånden ved at være fuldt acceptabel. At dømme efter en søgning på Google optræder denne kombination således særdeles hyppigt på internettet – den lader faktisk til at være hyppigere end (2) *stille spørgsmål* til.

For at gøre forvirringen komplet er der gået kludder i den indholdsmæssige forskel på de oprindelige vendinger, (1) og (2). (1) har betydningen 'drage i tvivl, udfordre', mens (2)'s standardbetydning er 'spørge (nogen eller til noget)'. Alle sammenblandingerne har imidlertid (1)'s betydning, og sandsynligvis som et resultat af usikkerheden om, hvordan vendingerne lyder, kan nu selv (2) undertiden findes med denne betydning: "Jeg kan måske se på tingene med friske øjne og stille nogle *spørgsmål* til det, der er vane og tradition i de elektroniske medier", skriver Lisbeth Knudsen, men hun er jo også journalist.

Sammenblandingerne kan ses som resultatet af et samspil af flere fakto-

rer. For det første er de to oprindelige vendinger, (1) og (2), ensartet opbygget. Begge består som nævnt af et verbum, et substantiv og en præposition. For det andet har de et fælles element: *spørgsmål(-)* (jf. *øje for øje* og *tand for tunge*, der er resultatet af en sammenblanding af *holde tand for tunge* og *øje for øje* og *tand for tand* med fælleselementet *tand for*). For det tredje er deres betydninger skønt forskellige så dog klart beslægtede: Når man stiller spørgsmål, er det ofte, fordi man er i tvivl. Det er netop derfor, man ved at sætte et spørgsmålstegn kan signalere, at man drager noget i tvivl eller udfordrer det. For det fjerde er udskiftningen af det oprindelige sætte med *stille* i forbindelse med *spørgsmålstegn* forståelig, for så vidt som *spørgsmålstegn* og andre tegn jo ikke sidder, selv om de er sat, men står. Af samme grund ville *stille punktum* og især *stille* (lodrette) *udråbstegn* være forståelige, men de findes ikke, og der er ikke nogen grund til at frygte, at de skulle opstå som sammenblandinger, for der er ikke noget, de kunne være sammenblandinger af.

KB

Småt er godt! – om diminutiver her og der

Af Ken Farø & Inger Schoonderbeek Hansen

I sprog som tysk, herunder også schweizisk tysk (se *Mål og Mæle* 28:1), og nederlandsk kan man betegne en genstand som lille ved at sætte en afledningsendelse på ordet. Mange nikker sikkert genkendende til tyske ord som *Tässchen* (Kaffee) 'en kop kaffe' og *Fräulein* 'frøken'. Mindre kendt er nok nederlandske (se *Mål og Mæle* 30:2 og 30:3) ord som fx *meisje* 'pige', *kopje* (koffie) 'kop kaffe' og *vriendje* 'kæreste'. Eksempler fra schweizisk tysk er *Bierli* 'en øl', *Trämlì* 'sporvogn' og *Föteli* 'foto'. Afledningsendelserne i disse ord er de med fed skrift gængsne *-chen*, *-lein*, *-je*, *-li*. De markerer "formindskelse" og kaldes diminutivsuffixer; og de er meget hyppige i tysk, nederlandsk og schweizisk tysk – i de to sidste tilsyneladende mere end i det første.

Dansk har også enkelte diminutivsuffixer, eller det danner ved hjælp af sammensætning ord, der udtrykker denne formindskelse. Tag fx *killìng* 'lille kat', *kyllìng* 'lille kok', *ællìng* 'lille and', "diminutiv"-ord som *mandsling* og *elskling* og sammen-satte ord som *Hansemand*, *Gittepige*, der i kærlig tiltale af bl.a. børn eller den elskede betyder hhv. 'lille mand', 'lille skat', 'lille Hans' og 'lille Gitte'. Faktisk optræder der også et diminutivsuffix i personnavne som fx *Johnny* (oprindeligt et kælenavn for

En pakke havregryn fra Tysk-schweiz. Dialekt er i princippet et mundtligt fænomen; der er dog mange undtagelser. Fx kommer *li*-diminutiven ofte i brug ved madvarer; her på skrift: *Leberli* 'lever(-stykker)', *Wienerli* 'wienerpølser', *Bürli* '(pølse-)brød', *Leckerli* en kagesort, *Erbsli* 'ærter', *Erdnüssli* 'jordnødder' m.m.

John), *Anita* (oprindeligt en diminutiv af *Anna*) og *Vibeke* (oprindeligt en diminutiv af *Vibe*). Og det indgår i velkendte låneord som *mysli* (lånt fra schweizertysk *Müesli* og diminutiv af *Mues* 'mos, æltet masse' – i Schweiz serveres müsli færdigblandet i et surmælksprodukt) og *tortellini* (lånt fra den italienske diminutiv af *torta* 'tærte, kage').

I sin afhandling fra 1943 *Diminutiver i moderne dansk* skriver Kristen Møller, at "Diminutivkategorien i Dansk [...] ingenlunde er ringe af Omfang" (s. 118). For Møller er "di-

minutiv" først og fremmest et rent semantisk fænomen. Men hvordan og hvor hyppigt optræder diminutivsuffikset i dansk, set i forhold til tysk, nederlandsk og schweizisk tysk? Og hvad sker der, når en tekst fra disse sprog skal oversættes til dansk? Det er vi ved at undersøge, og nedenfor vil vi give et lille indblik i de første resultater. Først skal vi dog lige kigge lidt nærmere på forholdene i det fremmede.

Forskellige diminutiver

De tyske endelser *-chen* og *-lein*, den nederlandske endelse *-je* (med bl.a. varianterne *-tje*, *-pje*) og den schweizertyske *-li* anvendes forskelligt. I nogle tilfælde er det genstandens størrelse eller omfang, der er lille og derfor skal beskrives ved hjælp af diminutivendelsen. Det gælder fx for det nederlandske *winkelwagentje*, der betegner indkøbsvognen i supermarkedet, men også den virtuelle indkøbsvogn på nettet, og for tysk *Brötchen* 'rundstykke' på grund af brødet's størrelse set i forhold til det mere prototypiske brød, som man skærer skiver af.

I andre tilfælde betegner endelsen talerens subjektive indstilling til genstanden, fx som noget attraktivt – jf. tysk *Wollen wir ein Tässchen Kaffee trinken?* 'skal vi drikke en kop kaffe (og hygge os)', eller nederlandsk *Ga je mee een terrasje pakken?* 'Skal vi sætte os (og drikke noget) på en fortovscafe?'. I øvrigt er nogle talere mere tilbøjelige til at bruge diminutivsuffiks end andre. Her spiller sociolingvistiske parametre som fx alder og køn en rolle.

Så er der en lang række ord i fx tysk og nederlandsk, der ikke ville eksistere i (nutids)sproget, hvis ikke det var for diminutivsuffikset. Det gælder fx for ord som *Mädchen* og *meisje* ('pige'), *Eichhörnchen* 'egern' og *bloedlichaampje* 'blodlegeme'. Basis i disse ord, **Mad*, **meis*, **Eichhorn* og **bloedlichaam*, findes simpelthen ikke uden formindskende element.

Diminutiver bruges på flere forskellige måder, og der kommer hele tiden flere til i diminutivsprogene.

Helferlein/Lampje 'Lille Hjælper'. Navne på fiktive figurer har i tysk, nederlandsk og schweizisk tysk ikke sjældent diminutivendelse. På nederlandsk hedder Tintin *Kuifje*, 'Lille hårtot', og Skt. Nicolaus' hjælper hedder i Schweiz *Schmutzli* (han er kulsort). Eventyrfigurer er ingen undtagelse (ty/nl): *Dornröschen* / *Doornroosje* 'Tornerose', *Schneewittchen* / *Sneeuwitje* 'Snehvide', *Hänsel und Gretel* / *Hans en Grietje* 'Hans og Grete', *Rotkäppchen* / *Roodkapje* 'Rødhætte'.

En lille frø i mosen sad

Udtryksmulighederne for at betegne genstande som små eller omtale dem

med en vis kærlig deltagelse udnyttes i dansk især i børnesprog, og her minder det som fx tysk og nederlandsk. Lad os se på en række børnesange vi har sammenlignet.

Et tilfældigt udvalg af tyske og danske børnesange viser ved første øjekast få egentlige sidestykker. Dog minder fx både melodi og grundstruktur i *Højt på en gren en krage sad* om den tyske *Auf einem Baum ein Kuckuck* 'På et træ en gøg'. Påfaldende er det imidlertid, at forekomsten af *lille* og *små* i de undersøgte danske sange svarer næsten nøjagtig til forekomsten af diminutiver i de tyske sange (ca. 1:50 pr. løbende ord). Et par eksempler:

(1) Den **lille** Ole med paraplyen / ham kender alle **små**folk i byen / hver **lille** pige, hver **lille** dreng / han genner skælmsk i sin **lille** seng

(2) En **lille** frø i mosen sad / kvak-kvak, kvak-kvak, kvak-kvak

(3) Alle meine **Entchen** / schwimmen auf dem See, schwimmen auf dem See / **Köpfchen** in das Wasser, **Schwänzchen** in die Höh' 'Alle mine (små) ænder / svømmer i søen / Det lille hoved i vandet, (den lille) hale i vejret'

(4) Wir auch wollen lustig sein, lustig wie die **Vögelein** 'Også vi vil være glade, glade som de (små) fugle'

Pudsigt nok indeholder ingen af de undersøgte tyske børnesange adjektivet *klein*, som vi jo normalt forbinder med dansk *lille* eller *små*. Desuden skelnes der i de danske tekster mel-

lem blot at betegne genstandens størrelse, fx *Han bager store*, *han bager små* (*lille* i modsætning til *stor*), og (hyppigere) talerens ømhed for genstanden, fx *lille Peter edderkop*, se den *lille kattekillling*, en *lille nisse rejste*, *mæh si'r det lille lam*.

Umiddelbart kunne brugen af adjektivet *lille* ses som overflødig, som sproglig dobbeltkonfekt. Edderkopper, kattekillinger, nisser og de andre væsener er jo små, så hvad skal adjektivet til for? Sagen er, at det udtrykker bestemte medbetydninger som 'nuttet', 'sød', 'kær', altså en bevidst omtale af kræet, så det falder i god jord hos børn.

Fri som fuglen

– **vrij als een vogeltje**

Hvordan forholder det sig så, når man sammenligner oversættelser fra tysk og nederlandsk til dansk, hvor der er en direkte og aktuel kobling mellem sprogene? I vores undersøgelse af et mindre udvalg oversatte tekster er der en meget klar tendens til, at diminutiver ikke oversættes ved hjælp af *lille*, *små* eller lignende danske ord. Et par eksempler:

(5) Je wilde toch altijd zo graag zo **vrij zijn als een vogeltje** → *fri som fuglen* (Gammelpot)

(6) Laat ik maar gauw op zoek gaan naar een grot waar ik een **vuurtje kan aanleggen** → *tænde ild* (Gammelpot)

(7) Wer bleibt, **spielt solche Spielchen** → *dem, som bliver, leger sådanne lege* (Hein: Willenbrock)

(8) *Du bist ja völliig aus dem Häuschen*, Dieter → *helt fra den* (Hein: Willenbrock)

(9) *Het is een karakteristiek voororlogs huisje* → *Det er et typisk hus fra mellemkrigstiden* (Kluun: Komt een vrouw bij de dokter)

(10) *Een lade vol Olvarit-potjes voor Luna* → *en skuffe fuld af glas med baby-mos til Luna* (Kluun: Komt een vrouw bij de dokter)

Det er kun få gange, der faktisk bruges en diminutiv eller tilsvarende midler, og her er medbetydningen eksplicit forsøgt indfanget (med skiftende resultat):

(11) *Ich weinte, Mariannchen* → *Jeg græd, Mariannchen* (Hein: Willenbrock)

(12) *Was du alles wissen willst, Jungchen!* → *Som du dog spørger, drengebarn* (Schlink: Der Vorleser)

Små forskelle?

Danske diminutiver er i vores undersøgelser indtil videre ikke blot "mindre iøjnefaldende", som Kristen Møller beskrev det i sin afhandling. Der er ganske enkelt meget, meget færre af dem, sammenlignet med tysk, schweizertysk og nederlandsk. Det gælder orddannelseselementer som *-mand*, *-pige* og *-se*, adjektiver som *lille* og *små* og lignende ord, der betegner en genstand kærligt eller som noget småt.

De egentlige danske diminutivsuffixer, dvs. dem på *-ling* eller *-se* som

i *mandsling*, *pusling*, *numse*, *mavse* og *vovse*, er helt sammenlignelige med de tyske, nederlandske og schweizertyske *-chen*, *-lein*, *-je*, *-li*: Ingen af endelserne kan optræde selvstændigt, og de kan kaldes for *bundne morfemer*. I modsætning til de tre diminutivsuffixer er de danske suffixer imidlertid ikke rigtig produktive. Det vil sige, at der ikke (eller meget sjældent) dannes nye ord med netop disse endelser til fx at betegne genstandens omfang, eller afsenders ømhed for den el.lign. Et aktuelt eksempel er Ekstra Bladets omtale af sin oplagsmæssige lillebror B.T. som *avislingen* (flere gange i 2010).

Derimod kan ellers selvstændige (ubundne) ord som *mand*, *pige* og *dreng* sammensat med et andet ord have diminutiv-funktion, dvs. betegne en genstand som lille, kærlig mv.

Der er i det hele taget færre diminutiver i dansk, mens der til gengæld er rigtig mange i tysk, nederlandsk og schweizertysk, hvor de endda er meget produktive. Her kan endelserne fx sættes på forkortelser som *pc* og *BMW*:

(13) *Also die BMWchen haben zwar schon ihre Leistung auf dem Papier* 'Altså, BMW'erne kan ganske vist noget på papiret'

(14) *bmwtje met nieuwe velgen* 'BMW med nye fælge'

(15) *Heb hier een pc-tje staan en wil die verkopen* 'har en pc stående her og vil sælge den'

(16) *Armes PClein, aber jetzt bist Du ja wieder da mit User* 'Stakkels lille pc, men nu er du der jo igen med bruger'

(17) *Sämtliche Druckertreiber waren nicht mehr da, als ich mein PCli startete* 'samtlige printerdrivere var der ikke længere, da jeg startede min kære PC' Vores foreløbige undersøgelser af paralleltekster viser, at der i fx børnesange er næsten 100 % parallellitet mellem originalsprogets diminutiver og brugen af "diminutiverstatningen" lille i den danske tilsvarende version. Samtidig viser oversættelsesstudierne tydeligt, at diminutiverne i fremmedsprogene meget ofte ikke er relevante at oversætte, eller at de kun vanskeligt lader sig oversætte tilfredsstillende – og måske derfor ofte heller ikke bliver det.

Der er altså rigeligt med både kvalitative og kvantitative argumenter for ikke at regne dansk for et diminutivsprog, som fx tysk og neder-

landsk – samt en lang række andre romanske og slaviske sprog i Europa. Men både dansk og fx tysk kan – med forskellige midler – mødes i den tilsyneladende logiske brist, som fx "dobbeltkonfekt"-former *De syv små dværge* og *Die drei kleinen Schweinchen* repræsenterer. Der er åbenbart forskel på små ting.

Ken Farø (f. 1972)
adjunkt i tysk sprog, ph.d.
Institut for Engelsk, Germansk og
Romansk, Københavns Universitet

Inger Schoonderbeek Hansen (f. 1970)
lektor i dansk sprog, ph.d.
Ordbogsredaktør på Jysk Ordbog
Peter Skautrup Centret for Jysk
Dialektforskning, Nordisk Institut,
Aarhus Universitet

Når børnene har svært ved sproget – om børnelogopædisk praksis

Af Rikke Vang Christensen

Sprogfærdigheder er centrale i vores kommunikation med hinanden, så hvis sprogfærdighederne er dårlige, får det kommunikative konsekvenser. Et 5-årigt barn, der ofte producerer sætninger som "mig få ny cykel", bliver svært at forstå, fordi lytteren ikke kan vide, om barnet *får* en ny cykel (ønsker sig cyklen), eller om han *har* fået en ny cykel. Derfor må et kommunikativt udredningsarbejde finde sted, inden samtalen kan gå videre. Det kræver tid og energi af begge parter – og tiden eller energien vil ikke altid være til stede, hvilket øger risikoen for kommunikativt sammenbrud og frustration hos såvel barn som samtalepartner.

Det er også veldokumenteret, at mangelfulde sprogfærdigheder ud over de kommunikative konsekvenser kan have langvarige virkninger på den sociale og personligheds-mæssige udvikling, skolegangen og de senere erhvervsmuligheder. Der er altså mange gode grunde til at forsøge at bedre sprogfærdighederne hos et barn, og her spiller børnelogopæden (talepædagogen) og hendes viden om sprog, børn og udvikling af sprogfærdigheder en væsentlig rolle.

I logopædens arbejde med at forbedre barnets sprogfærdigheder er det bemærkelsesværdigt, at problemområdet, sprogfærdighederne, ofte

vil være det mest brugbare arbejdsredskab. Sprogfærdighederne er altså både det, som man vil ændre, og midlet til at afstedkomme ændringen.

En betragtelig andel af børnene i Danmark kommer i løbet af deres barndom i kontakt med en logopæd på grund af vanskeligheder med at tilegne sig sproget i samme tempo som deres jævnaldrende. Typisk vil det være pædagogerne i daginstitutionen eller forældrene, der kontakter logopæden i den kommunale børnerådgivning (Pædagogisk-Psykologisk Rådgivning) på grund af bekymring over barnets sprogudvikling.

Tal fra hhv. en mindre kommune i Hovedstadsområdet sydlig del og en større kommune i dets nordlige del viser, at op mod 10 % af kommunernes småbørn i skoleåret 2008-2009 var i kontakt med en logopæd på grund af tale- eller sprogvanskeligheder. En del af disse børn modtog egentlig logopædisk undervisning eller træning, mens logopæden i andre tilfælde skønnede, at råd og vejledning til omgivelserne var tilstrækkeligt.

Hvordan kommer manglerne i sprogfærdigheder til udtryk, og hvorfor opstår de overhovedet? Besvarelsen af de spørgsmål er væsentlige for at forstå, hvordan børnelogopæden arbejder.

Ordforrådet

Når man undersøger børn med mangelfulde sprogfærdigheder, er et fremtrædende træk 'mangfoldigheden i symptomer'. Nogle børn har mest markante vanskeligheder med ordforrådet, som 6-årige Simon, der siger "til mad" for både *gryde* og *pande* eller "laver det med kosten" for *fejer*. Ofte anvender han altså ikke det mest velegnede ord i situationen, så lytteren skal arbejde hårdere for at forstå, hvad Simon ønsker at formidle. Måske har Simon ordmobileringsvanskeligheder, så han ikke kan finde de rette ord frem, når han skal bruge dem, men det kan også være, at han slet ikke kender ordene. Da Simon også har svært ved at forstå præcis, hvad andre taler om, når de anvender *gryde*, *pande* eller *fejer*, er den sidstnævnte mulighed med manglende kendskab til i hvert fald disse ord mest sandsynlig.

Grammatiske vanskeligheder

En del børn har grammatiske vanskeligheder. Det gælder eksempelvis 7-årige Eva, der siger "hva mig dal" for *hvad skal jeg* eller "så hamseren så hund og ham bie barne" i stedet for så *så hamsteren hunden og (han/den) blev bange*. Her registreres vanskeligheder med at producere ordene i den forventede rækkefølge og med anvendelsen af de personlige stedord *jeg* og *han*. Evas anvendelse af "bie" (*blive*) for *blev* illustrerer desuden hendes vanskeligheder med at bøje verber. Logopædens undersøgelse viser, at Eva ikke kun har vanskeligt ved grammatisk produktion, men også ved at forstå betydningen af gram-

matiske elementer og konstruktioner. Fx er hun meget usikker på, *hvem* der jager i sætninger som *hesten bliver jagtet af manden og manden bliver jagtet af koen*.

Lydsystemet

De ovenstående eksempler illustrerer desuden, at Eva i lighed med flertallet af børnene med mangelfulde sprogfærdigheder (også) har vanskeligt ved fonologien, altså sprogets lydsystem. Konsonantlyde udelades eller ændres, når Eva siger "dal" for *skal*, "bie" for *blive* og "barne" for *bange*. Selv om hun faktisk er i stand til at artikulere lydene og anvende dem i nogle tilfælde, er anvendelsen ikke konsekvent.

Årsager

Der kan være mange årsager til, at et barns sprogfærdigheder er så mangelfulde, at der opstår kommunikationsvanskeligheder. Måske har barnet en markant hørenedsættelse, som mindsker den vigtige evne til at opfatte små lydige forskelle, fx mellem *veje* og *feje* eller *ski* og *sti*.

Det kan også være, at barnet ikke får de nødvendige input. På den ene side kan barnet mangle oplevelser og erfaringer, altså viden om eksempelvis 'solnedgang' eller 'sækkevædeløb', som ords lyd kan kobles til. På den anden side kan barnet mangle viden om betydningernes lydige udtryk, fordi de voksne ikke kobler ord (lyd) på de erfaringer, som barnet får med eksempelvis solnedgangen. Ved manglende stimulering bliver barnets muligheder for at forstå, hvad andre taler om, og for at formidle

sine oplevelser via sproget, altså dårligere.

Listen over mulige årsager til sprog vanskeligheder er lang, men en del børn har langsom sprog tilegnelse og dårlige sprog færdigheder uden umiddelbart gode grunde. I disse tilfælde taler man om 'specifikke sprog forstyrrelser' eller SLI (*specific language impairment*).

Specifikke sprog forstyrrelser?

Ideen om specifikke sprog forstyrrelser hos børn er opstået som konsekvens af tankerne om en fælles menneskelig, medfødt sprog evne. Hvis specialiserede anlæg for sprog findes i menneskets hjerne fra fostertilstanden, er det også muligt, at anlæggene kan være specifikt forstyrrede, fx på grund af genetiske defekter.

De seneste årtiers forskning i børnesprog peger dog i retning af, at børn ikke er født med sprog. Men de er født med en række evner, der er meget velegnede til udvikling af sprog færdigheder. Det gælder fx evnen til meget tidligt at imitere ansigtsudtryk og lyde, og evnen til at opfatte små forskelle og på den baggrund kategorisere fænomener, fx stavelsen *ba* i modsætning til *pa* eller det firbenede dyr 'kat' i modsætning til 'hund'. Det er sandsynliggjort, at sprog færdighederne udvikles gennem sproglige erfaringer, og at udviklingen er afhængig af bearbejdnings færdigheder som opmærksomhed og hukommelse.

Forskningen i specifikke sprog forstyrrelser viser tydelige tegn på, at børn med sådanne forstyrrelser har (subtile) bearbejdnings vanskelighe-

der i form af fx langsom bearbejdning og/eller manglende evne til at bearbejde lige så meget som andre børn på grund af mangler i arbejds hukommelsen. Vanskelighederne kommer blandt andet til udtryk i opgaver, hvor sprog børnene skal gentage ukendte ord som *pråsmiglu* og *dymaløfo*. Gentagelsen bygger blandt andet på evnen til at huske ordenes lyd, og dårlig arbejds hukommelse er tilsyneladende forklaringen på, at børn med SLI klarer gentagelsesopgaverne dårligere end børn med upåfaldende sprog færdigheder.

Hverken forskningen i almen sprog tilegnelse eller forskningen i specifikke sprog forstyrrelser støtter altså antagelserne om medfødte sprog evner eller helt specifikke forstyrrelser af børns sprog færdigheder.

Selv om årsagssammenhængene mellem sprog forstyrrelser og bearbejdnings vanskeligheder ikke er fuldt kortlagt, står det klart, at en meget stor del af børnene med specifikke sprog forstyrrelser har bearbejdnings vanskeligheder, og at disse gør håndteringen af sproget særligt udfordrende.

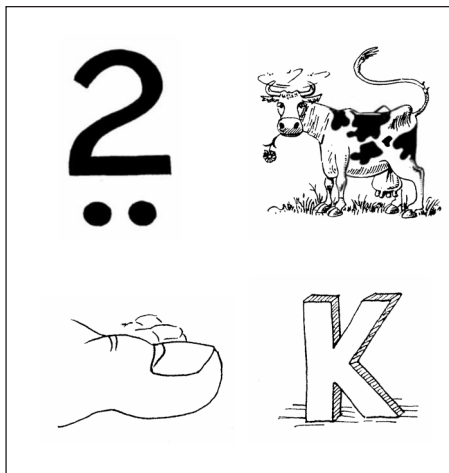
Hvis barnet med specifikke sprog forstyrrelser eksempelvis har svært ved at fastholde lyden af nye ord længe nok i arbejds hukommelsen til, at lyden lagres – med en kobling til den mulige betydning af ordet – vil sprog udvikling være vanskelig. Det er også muligt, at barnet ikke bearbejder talestrømmen sikkert eller hurtigt nok til at opdage, at *-ede* er fælles for *spillede*, *klappede* og *hoppe*, og at endelsen signalerer, at

handlingerne foregik engang. Barnet vil skulle møde nye ord eller bøjningsendelser langt flere gange end andre børn, før indlæringen er god nok til, at elementerne kan anvendes på den forventede måde.

Logopædens arbejde med barnet

I nogle tilfælde vurderer logopæden, at det vil være gavnligt at arbejde direkte med barnet. Uanset årsagerne til barnets sprogsvårigheder må logopæden gøre det så let som muligt for barnet at fokusere på de sproglige træk, som man har valgt at arbejde med. Det betyder, at hvis det aktuelle mål med indsatsen er at bedre barnets indsigt i et grammatisk område som verbers tidsbøjning, må udfordringerne på andre felter nedtones. Det indebærer blandt andet, at et velkendt ordforråd med simpel lydstruktur anvendes. Der arbejdes altså med sætninger som *pigen hoppede* og *nu bader Bo* frem for *storesøsteren scatede* eller *nu sprøjter drengen*.

Som nævnt producerer 7-årige Eva fx *t*-lyden, hvor man forventer *k*-lyden, og siger "tå", når hun omtaler bogstavet *k*, selv om hun er i stand til at artikulere *k*-lyden. I undervisningen af børn som Eva vil logopæden ofte vælge at skabe situationer, hvor det bliver tydeligt, at det kommunikativt gør en forskel, om man siger *k* eller *tå*, *ko* eller *to*. Det kunne eksempelvis dreje sig om lege, hvor man går på jagt efter billeder som de nedenstående, og hvor man jo er nødt til at vide, om det er *ko* eller *to*, man skal lede efter.

Materiale til undervisningen i at skelne mellem *k* og *t*.

Den samme tilgang kan anvendes ved en del grammatiske vanskeligheder, hvor et barn som Eva kan blive opmærksomt på, at de personlige stedord har en betydning, og at der er forskel på *han kysser hende* og *hun kysser ham*.

Når barnet forstår, at betydningsforskellene signaleres med lydlig forskelle, er det vigtigt, at barnet øver sig i produktionen af "det svære". Forskningen i, hvordan børn med sprogforstyrrelser bedst undervises, peger klart på, at hvis produktionsmønstrene skal ændres, må den korrekte produktion trænes intensivt. Det er ikke overraskende, for barnet er vant til at udtrykke sig på måder, der ikke svarer til de gængse, og kan i årevis have sagt *to* for 'ko' eller *mig* for 'jeg'.

I undervisningen kan logopæden vælge at anvende historier, spil og lege, hvor barnet får lejlighed til at træne produktionen. Eksempelvis

kunne en regel i legen med Eva være, at når hun har fundet billedet af 'ko', skal hun omhyggeligt benævne billedet 20 gange. I sådanne sammenhænge er det en fordel, at logopæden, inden legen går i gang, "modellerer" de korrekte former for barnet. Dermed får barnet lejlighed til at lytte og bearbejde det hørte i en tydelig kontekst, inden hun selv skal producere.

Logopædens arbejde med omgivelserne

Sproglig påvirkning er som nævnt nødvendig for, at udviklingen af sprogfærdigheder kan finde sted. Hvis forudsætningerne for at tilegne sig sprogfærdigheder er dårlige, vil barnet have behov for mere sprogstimulering og for sprogstimulering af bedre kvalitet end andre børn. Det er derfor sjældent realistisk at antage, at sprogfærdighederne vil ændre sig markant, alene fordi barnet og logopæden arbejder med sproget en halv time eller for den sags skyld 2 timer om ugen.

Hvis der skal ændres grundlæggende ved barnets sprogfærdigheder, må der også være fokus på "det svære" uden for den logopædiske undervisning. Derfor skal barnets forældre og pædagoger eller lærere involveres. En væsentlig logopædisk arbejdsopgave er således at engagere og forpligte barnets nære voksne i det sproglige arbejde. Dette arbejde vil foregå på to fronter, for dels skal der arbejdes med de konkrete mål, som er blevet opstillet for den logopædiske intervention, og dels skal logopæden sikre sig, at de voksne har veje til generelt at styrke barnets videre udvikling.

Med hensyn til de konkrete undervisningsmål vil barnet ofte få lektier for i form af "øveord" eller særlige spil, som skal trænes eller spilles et antal gange, inden den næste undervisningsgang. Her er det afgørende, at forældrene ved, hvordan barnet og logopæden arbejder, så fremgangsmåden kan følges derhjemme. Det sikres eksempelvis ved, at forældrene er med til undervisningen.

Hvis målet er at forbedre barnets ordforråd, er omgivelsernes involvering særligt vigtig. Kendskab til ord er ikke et enten-eller, men et spørgsmål om grad. Bekendthedsgraden øges gennem barnets mangeartede erfaringer med et ords betydning og lyd, og jo højere grad af bekendthed, des lettere vil ordet også være at mobilisere.

Logopæden kan hjælpe med at finde frem til ord, som det vil være hensigtsmæssigt, at barnet får øget viden om. Hun kan også hjælpe med at identificere situationer i hverdagen, hvor det vil være oplagt at inddrage ordene.

Med drengen Simon med leksikale vanskeligheder kan logopæden også instruere omgivelserne i rimlege med udgangspunkt i svære ord (fx *fej-neje-dreje*), eller i at gå på jagt efter ord, der har samme begyndelseslyd, fx *p*-lyden som i *pande*. Sådanne lydaktiviteter vil kunne foregå over frokosten eller i bilen på vej til mor-mor, hvis det vel at mærke sikres, at et barn som Simon kan fokusere på sproget i de givne situationer.

Det er desuden gavnligt for sproglindlæringen generelt, at forældre og andre nære voksne omformulerer og udbygger barnets udsagn. Hvis

Eva eksempelvis siger "og ham bie barne", kan den voksne først svare med en omformulering: *Åh ja, den blev rigtig bange.* Ved at bygge på barnets egne formuleringer og øjeblikkelige interesse lettes indlæringen af det korrekte udtryk. Herefter kan den voksne gå videre med en udbygning, der bringer samtalen videre: *Jeg tror, at den fik lyst til at løbe væk.*

De fleste voksne i vores del af verden omformulerer helt automatisk i kommunikationen med børn, men børn med sprogforstyrrelser har behov for at høre omformuleringer langt oftere. Derfor må barnets nære voksne anvende omformuleringerne som en bevidst strategi, der anvendes hyppigt.

Sproget som arbejdsredskab og mål

Der er stadig meget at lære om sprogsvanskelighedens natur og om de mest hensigtsmæssige veje til at kompensere for dem – eller eventuelt helt afhjælpe dem. Men ved at anvende sproglige eksempler i undervisningen af barnet og i rådgivningen af omgivelserne, kan børnelogopæden altså gøre meget for at forbedre barnets sprogforståelse og sprogproduktion.

Rikke Vang Christensen (f. 1974), ph.d. i børnelogopædi, videnskabelig assistent ved Institut for Nordiske Studier & Sprogvidenskab, Københavns Universitet

mål+mæle

Mål og Mæle
ISSN 0106-567X

Redaktion:
Carsten Elbro (Sprogligheder), Erik Hansen,
Jørn Lund, Ken Farø, Kasper Boye

Typografisk design: Henrik Birkvig

Skrift: FF Olsen

Ekspedition og produktion:
Grafisk Trykcenter A/S
Niels Lambertsens Vej 6
6705 Esbjerg Ø
Telefon 76 109 110
E-post: an@gte.dk

Mål og Mæle udkommer 4 gange om året, og abonnementsprisen er 215,00 kr. pr. årgang. Man kan tegne abonnement ved at skrive eller ringe til Grafisk Trykcenter. Hertil henvender man sig også om adresseforandring eller fejl ved bladets levering. Eftertryk af tekst og illustrationer er tilladt når kilden angives.

Spørgsmål til læserbrevkassen samt manuskripter til Mål og Mæle sendes til:

Carsten Elbro,
Institut for Nordiske Studier og
Sprogvidenskab, Københavns Universitet,
Njalsgade 120, København S

eller som elektronisk post til ce@hum.ku.dk

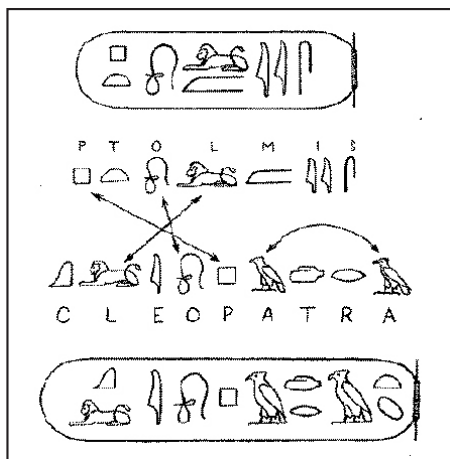
Hjemmeside: www.maalogmaele.dk

Maskinoversættelse – giver det mening?

Af Anders Søgaard

En bekendt af mig lærte at læse russisk ved at læse oversatte russiske romaner og sammenligne dem med originalteksterne. Ingen ordbøger, ingen undervisning. I den ene hånd Dostojevskij på originalsproget, i den anden hånd en dansk eller engelsk oversættelse. Intet andet. Mange af mine kollegaer vil hævde, at den slags sprogtilegnelse er umulig. Princippet er ellers simpelt: Hvis man har tre russiske sætninger, der er oversat som *æblet modnes*, *æblet triller* og *æblet rådner*, svarer det, der er fælles for de russiske sætninger, sandsynligvis til ordet *æblet*. Vi kender nu både det russiske udtryk for *æblet* og for *modnes*, *triller* og *rådner*, og måske har vi endda afluret det russiske sprogs ordstilling? Vi er trådt ind i et tåget og fremmed landskab, men langsomt træder velkendte konturer frem af disen.

Sprogtilegnelse fra parallel tekst har mere kendte historiske fortilfælde. Ægypternes hieroglyffer var kendt blandt arkæologer længe før deres betydning. Man beundrede de ideografiske tegn uden at fatte en pløk. Først da en fransk soldat fandt Rosetta-stenen i 1799, blev mysteriet løst. I stenen, som oprindeligt havde stået til skue i et tempel, og som senere var blevet brugt som byggemateriale i et militært anlæg, var indgraveret et dekret fra kong

Ptolemæus d. 5. på tre forskellige sprog: græsk, demotisk og oldægyptisk. Ved at se på, hvilke hieroglyffer og græske ord optræder sammen, kunne man afkode betydningen af de vigtigste tegn. Det tog lang tid. I 1803 havde man oversat den græske tekst, men først i 1822 dechifrerede en fransk filolog den ægyptiske tekst. Det, som tager lang tid, er at afprøve muligheder: Hvilke konsekvenser har det, hvis vi antager, at det her ord svarer til det her tegn? I dag er filologer derfor begyndt at bruge computere til at dechifrere tekster på ukendte sprog.

Idéen bag de simpleste (men også mest succesfulde) maskinoversættelsessystemer er den samme: Ved at se på, hvilke ord og fraser optræder

sammen i oversat tekst, kan man identificere oversættelsesenheder. Eneste krav til de oversatte tekster er, at oversættelsen er tro og temmelig konservativ. Derfor var de første maskinoversættelsessystemer bygget på oversættelser af lovtekster som Rosetta-stenen, mødereferater – og af Biblen. Jeg fortæller tit historien om Rosetta-stenen til familiefester. Tættere kommer en datalingvist ikke på Indiana Jones.

Hvad er så vanskelighederne med maskinoversættelse? Der er groft sagt to grunde til, at maskinoversættelser til tider er komiske og hjælpelese. Én ting er datamangel. Maskinoversættelsessystemer har svært ved at oversætte ord eller fraser, som de aldrig har set før. Det samme gælder professionelle oversættere. En anden ting er systemers udtryksmæssige begrænsninger. Der er visse oversættelsesmønstre, systemerne ikke kan efterligne.

Når faste udtryk brydes op

Frasebaserede maskinoversættelser som Google Translate har især én begrænsning: De kan kun lære og anvende såkaldt kontinuerte oversættelsesenheder, altså enheder der optræder sammenhængende i en tekst. Et eksempel:

Sætningen *han slog op med sine veninder* indeholder en kompleks oversættelsesenhed, nemlig at *slå op*. Oversættelsesenheden skal oversættes som en samlet enhed og kan ikke oversættes del for del. Google Translate oversætter sætningen til engelsk med *he broke up with her girlfriends*. Bortset fra et fejlagtigt stedord (*her*

i stedet for *his*) er oversættelsen god. Oversættelsesenheden at *slå op* er blevet opfattet som en enhed og oversat som *breaking up*. Hvis oversættelsesenheden afbrydes af et adverbium, som f.eks. i *slog aldrig op*, går det galt. Sætningen *han slog aldrig op med sine veninder* oversættes med *he never beat up by her friends*. Den altoverskyggende fejl i oversættelsen er selvfølgelig, at *at slå op* er blevet oversat med *beat up* ('at tæve'). Oversættelsesenheden blev ikke opfattet som en enhed, fordi den var delt op af *aldrig*, dvs. enheden optrådte diskontinuert.

Det viser sig, at diskontinuerte oversættelsesenheder dukker op alle vegne, og udfordringen er alvorlig for maskinoversættelsessystemer. Også såkaldt syntaksbaserede systemer lider under det. Selvom de kan anvende nogle slags diskontinuerte oversættelsesenheder, kan de langt fra anvende alle. På trods af disse åbenlyse mangler – som i øvrigt er blevet udbedret i et nyt maskinoversættelsessystem fra Stanford University ved navn Phrasal – har maskinoversættelse efterhånden vist sit værd.

Mange filosoffer, lingvister og professionelle oversættere har argumenteret for, at præcis maskinoversættelse er umulig, f.eks. Schlegel-brødrene, Sapir-Whorf, den sene Wittgenstein og Thomas Kuhn. Spørgsmålet om, hvor god maskinoversættelse nogensinde kan blive, er ældgammelt. I dag bruger en lang række af verdens største virksomheder maskinoversættelse som hjælpemiddel, fordi det er en god for-

Han slog aldrig op med sin kæreste.
"He never beat up his girlfriend."

Han slog ikke op med sin kæreste
"He struck not with his girlfriend"

Han slog næsten op med sin kæreste
"He hit almost up with her boyfriend"

Hun slog tit op med sine kærester.
"She threw up often with his girlfriends."

han slog ikke op med sin kæreste
"he did not stop her boyfriend"

At slå et ord op
"To look up a word"

Han slog ordet op
"He beat up the word"

Slog han ordet op?
"Did he speak up?"

Hun slog ordet op
"She held up the word"

Slog hun ordet op?
"She hit the floor up?"

Kønskampen fortsat: Google-oversættelse af udtryk med at slå op.

retning. Jeg har en bekendt, som kun taler spansk. Vi har talt fint sammen ved hjælp af Google Translate. En anden bekendt havde været i Italien med sin familie. Hendes søn er allergisk over for myggestik, og de havde ikke taget nok medicin med. En aften fik han høj feber og talte i vildelse. De forsøgte at køle ham og tog på sygehus. Hverken lægen i modtagelsen

eller lægerne og sygeplejerskerne på pædiatrisk afdeling forstod engelsk. Efter lidt tid tog lægen en computer frem, og ved hjælp af Google Translate lykkedes det familien at kommunikere med sygehuset.

Anders Søgaard (f. 1981)
adjunkt, ph.d., Center for Sprog-
teknologi, Københavns Universitet

Slutpunktum

Af Bent Jørgensen

Det ville være synd at sige, at punktummet har tiltrukket sig større opmærksomhed i dansk sprogbeskrivelse. Først med syvende udgave af Saabys retskrivningsordbog i 1918 gives der i retskrivningssammenhæng en vejledning i tegnsætning, og det er fra første færd ligesom nu kommaet, der løber med det meste af opmærksomheden.

Det bliver for punktummets vedkommende til ti linjer + rubrikoverskrift i 1918-udgaven, og teksten og paragrafnummeret holder sig uændret frem til sidste optryk af Dansk Retsskrivningsordbog (1946). I efter-

følgeren, Retsskrivningsordbog, udgivet af Dansk Sprognævn 1955, lykkes det at bringe punktumreglerne ned på fire linjer + rubrikoverskrift, og dér holder de sig, indtil Retsskrivningsordbogen 1986 ofrer punktummet hele tre paragraffer, heraf en om punktummet som sluttegn. Her finder man også den regel, hvis praktiske udfoldelse skal ses nærmere efter i det følgende. Reglen formuleres under overskriften "Udeladelse af punktum" således: "Der sættes normalt ikke punktum efter sætninger, forkortede sætninger eller ord, som står alene i en linje, idet linjebruddet

HAVENES FRIHED.

Dansk og svensk Note til Rusland om det søterritoriale Spørgsmaal i Østersøen.

Udenrigsministeriet meddelte igaar, at den danske og den svenske diplomatiske Repræsentant i Moskva i Mandags har afleveret Noter til Sovjetunionens Udenrigsministerium angaaende Spørgsmaalet om Udstrækningen af Sovjetunionens Søterritorium i Østersøen. 12 miles Grænsen, der er blevet anført som Begrundelse for de talrige Opbringerelser af danske og svenske Fiskefartøjer er, hedder det i Noterne, aldrig

blevet anerkendt af Danmark og Sverige for nogen af de til Østersøen grænsende Stater, og der henvises til de af europæiske Lande gennem Aarhundreder almindeligt anerkendte søterritoriale Grænser paa 3—4 Sømil. Herved er der, hedder det, skabt en Retstilstand, der medfører, at Havet udenfor disse Grænser maa betragtes som frit Hav, som efter Folkerettens Regler ikke kan gøres til Genstand for

fungerer som tegn". Derefter følger eksempler på punktumfravær i overskrifter, adresser, datoangivelser, slutformler og underskrifter.

At formuleringen i 1986 ikke blot giver en regel for et velkendt, men hidtil upåagtet småtteri, fremgår af den kendsgerning, at rubrikken både i Dansk Retskrivningsordbog og i Retskrivningsordbog udgivet af Dansk Sprognævn konsekvent skriver Punktum. – altså Punktum punktum. Den punktumglæde, der hermed kommer til udtryk, havde Dansk Retskrivningsordbog i 1918 til fælles med stort set al skrift på dansk – trykt, håndskrevet eller monumental. Da Retskrivningsordbog udgivet af Dansk Sprognævn udkom i sit sidste oplag i 1985, var den stort set ene om at anvende punktum efter overskrift.

Udviklingen fra (næsten) total punktumbrug til (næsten) totalt fravær kan følges fra 1930'erne og et halvt hundrede år frem. Aviser og periodiske udgivelser er særligt velegnede kilder, fordi man kan følge dem nummer for nummer.

Berlingske Tidende lægger et skarpt skel 1. januar 1936. Fra og med denne dato ændredes avisens titel fra Berlingske politiske og Avertissements-Tidende til det mere mundrette Berlingske Tidende, typografi og opsætning blev ændret, og det var forbi med slutpunktum i overskrifter og rubrikker. Sjovt nok gjaldt det ikke Berlingske Aftenavis, som først i marts 1936 fulgte morgenudgaven på dette punkt. Politiken stiller med et mindre gennemskueligt og mere langstrakt forløb. I januar 1929 har avisen punktum overalt. I løbet af året forsvinder

punktum fra hovedoverskrifter, men bibeholdes i underrubrikker nogenlunde konsekvent frem til 1938. I dette år tynder det kraftigt ud i bestanden, og ved indgangen til 1939 var de fleste slutpunktummer i underrubrikker også væk. Først i 1940 eller '41 forsvandt punktummet efter forsiden datoangivelse.

Den tredje store hovedstadsavis, Social-Demokraten, holdt længere på det gamle. Endnu i maj 1942 anvendtes punktum overalt, men i løbet af 1942-43 forsvinder alle avisens rubrikpunktummer.

Ved krigens begyndelse (1940) viser det generelle billede af Danmarks aviser fravær af punktum. Det gælder så forskellige udgivelser som Ekstra Bladet, Nationaltidende, Aalborg Stiftstidende, BT, Kristeligt Dagblad, Fædrelandet, Jyllands-Posten og Aftenbladet. I betragtning af hvor let det er at undgå et punktum efter en overskrift, må man undre sig over, at der overhovedet var steder, hvor det overlevede. Ovenikøbet når en så respektabel avis som den Berlingske havde vist, at punktummerne kunne undværes. I tilgift kunne man endda spare en smule på trykssvæarten. Ved slutningen af 1940'erne var det, så vidt jeg kan se, kun de mest søvnige og uomstillingsparate aviser, der fortsat kørte med fuld punktumsætning. I løbet af 1950'erne forsvandt punktummet også her, enten ved fornyelse, eller fordi avisen gik ind.

På bogområdet er udviklingen generelt lidt senere og forløber over en længere tid. Spredte sonderinger afslører, at Personalhistorisk Tidsskrift går fra plus punktum i 1941

til minus i 1942, Skive-Bogen fra plus i 1948 til minus i 1949, Dansk Tidsskrift-Index har plus i 1953 med Fr. Bagge som bogtrykker, men minus i 1954 hos Andelsbogtrykkeriet i Odense. Lolland-Falsters historiske Samfunds Aarbøger skifter mellem 1961 og 1962 og skifter også samtidig trykkeri. Historisk Tidsskrift går fra plus til minus mellem 1962 og 1963, dog bibeholdes punktummet i under-rubrikker indtil 1967, og tidsskriftet skifter ikke trykkeri. Statistisk Årbog for København, Frederiksberg og Gentofte samt omegnskommunerne har plus i 1969 med Bianco Luno som bogtrykker, men går over til minus i 1970, hvor Andelsbogtrykkeriet i Odense overtager trykningen. Hof- og Statskalenderen skifter mellem 1981

og 1982 men med samme trykkeri. Tidsskriftet Danske Magazin har endnu spredte forekomster af rubrikpunktum i 1989.

Billedet er flimrende. Somme tider er ændringen knyttet til overgang til nyt trykkeri, somme tider til ændring i layout hos den samme bogtrykker, og somme tider er rubrikpunktummerne bare lige så stille forsvundet. Men også på bogområdet er det klart, at efter udgangen af 1980'erne skal man være ualmindelig heldig for at finde et rigtigt rubrikpunktum.

Vender vi os endelig til monumentalskriften, ser man stort set den samme udvikling. En gravsten på Frederiksberg kirkegård i København over William Jacobi og hustruen Louise Jacobi f. Langkilde viser punk-

tum efter mandens navn (død 1928) men ikke efter hustruens (død 1954). To fotos fra hjørnet af Vestergade og Larsbjørnstræde i København fra henholdsvis 1909 og ca. 1930 viser, at Hotel Tre Hjorter i mellemtiden har fået malet sit skilt over hjørnevinduet op uden punktum, mens kælderforretningen Ernst Husmanns Søn har bibeholdt sit gamle, punktumfornede skilt over døren. Et vejviserskilt i støbejern fra ca. 1920 er bevaret ved Strandvejen i Vedbæk og viser

bl.a. til SKODSBORG., mens alle nyere varianter har droppet slutpunktum. Udvalgte fotos af butiksfacader, husgavle, vognpåskrifter mv. viser alle det gammelmødige præg, der er over disse eksempler på slutpunktum. Gå selv på jagt i by og på land, og se, hvor umuligt det er at opdrive den slags eksempler fra nutiden.

*Bent Jørgensen (f. 1944)
professor, Nordisk Forskningsinstitut
Københavns Universitet*

Korrespondance mellom Noregs Telegrafmållag og Forsyningsdepartementet, efteråret 1940

Brev fra Noregs Telegrafmållag til Forsyningsdepartementet

NOREGS TELEGRAFMÅLLAG

Norsk mål vil me i
Noreg hava.

Til Forsyningsdepartementet,
Grubbegata 3,
O s l o.

Etter føresegnene om målbruk i statstenesta er hovudregelen at meldingane frå sentraladministrasjonen til ålmenta skal vera prenta i baa mål eller det skal vera ei høveleg mengd på kvart at dei to riksmåla våre (om lag helvta på ny norsk [sic] og den andre helvta på bokmål etter målstoda i dag). Departementssjefen eller ekspedisjonssjefen bør nå røkja etter kor mykje det er synda mot denne hovudregelen om målbruket i statstenesta og syta for dei brigde som trengst.

Når det gjeld rettskrivinga bør tenestmennene i Forsyningsdepartementet halda seg for auga at formålet med rettskrivinga frå 1938 er å nærma bokmålet og nynorsk til kvarandre. Av dette fylgjer at ein bør velja dei ord og former som etter den off. [offisielle] rettskrivinga er sams i baa mål. (Mellom målfolk og bokmålsfolk er det skilde meininger [sic] om dette, men det avgjerande må her vera kva statsmaktene har meint med rettskrivingsreforma).

I det einaste rasjoneringskortet som har komi på nynorsk er det nytta ord og former som ikkje er lovlege i nynorsk, t.d. forma fett og ordet spise fett. I nynorsk kan ein berre velja mellom feit og feitt. Spise fett er ikkje ein gong godt bokmål. På nynorsk heiter det mat feit (-tt). (Jamvel kunnige bokmålsfolk har kritisert ordet spisevogn som ei ring omsetjing av tysk Speisewagen – matvogn).

Etter rasjoneringskorta og lysingane i blada er det serleg direktorata for proviantering og rasjonering og for industriforsyning som kan minst av den off. [offisielle] rettskrivinga for bokmålet eller som mest vantar viljen til å bruka dei ord og former som ligg nærast folkemålet i bygd og by. Nedafor nemner vi døme på ord og former som tenestmennene i departementet må nytta, dersom dei skal vera i samsvar med ånd og bokstav i det samlingsverket som rettskrivinga frå 1938 er: Føresegna, gata, golv, handklæ, høg, lause merke (-r), mjuk, mjølk, sjøl, samband, samsvar, sia, sida (bak[-], fram-), snø (-sokker), stempla, tida, veka (uka).

Alle tenkjande, ansvarsmedvitne nasjonale nordmenn er nå klåre over at det er samarbeid og samling som lyt til også på det språklige [sic] området. Dette er eit av hovudvilkåra for at nordmennene skal bli eitt folk. At vegen

heim til mor Noreg og det norske folkemålet samstundes fører oss nærare det vakre svenske språket er ein føremon og dessutan ein naturleg ting for så nærskylde folk som nordmenn og svenskar.

Noregs Telegrafmållag, 9. september 1940.

Vyrdsamt

Knut Knutson Fiane (sign.)
Formann.

Steinskog. (s.)

Svar fra Forsyningsdepartementet til Noregs Telegrafmållag

Oslo, den 12. september 1940.

Noregs Telegrafmållag,
Nordahl Brunsgt. 22,
O s l o .

Jeg har mottatt Deres brev til Forsyningsdepartementet datert 9. ds.

I dette brev beklager De Dem – og sikkert ikke uten grunn – over at Forsyningsdepartementet, og særlig Direktoratet for Industriforsyning, viser liten interesse for forskjellige av de nyere former for norsk ordbruk og rettskrivning.

For om mulig å gjøre det forståelig for Dem hvad dette beklagelige forhold henger sammen med, tror jeg det vil være nødvendig å gi Dem en kort orientering over utviklingen av verdenshistorien i sin almindelighet og spesielt Norgeshistorien i den senere tid.

Omtrent for et år siden inntrådte der på grunn av forhold som historieforskerne ennå ikke har full klarhet over, krigstilstand i Europa.

Noen mennesker her i landet kom da inn på den tanke at Norge med hensyn til tilførsler utenfra muligens vilde kunne komme til å bli berørt av denne i og for sig oss helt uvedkommende begivenhet, og dette gav støtet til at det såkalte "Forsyningsdepartement" blev oprettet.

Forsyningsdepartementets oppgave var, så rart det enn kan høres, ikke den å sysle med norsk rettskrivning, men efter beste evne å sørge for landets forsyninger.

På et senere tidspunkt, visstnok i begynnelsen av april 1940, blev Norge, til alle gode menns forbauselse, innviklet i den pågående krig og blev besatt av tyskerne.

At dette fant sted, skyldes blant annet at det her i landet har været brukt for meget tid til politisk kjekl om hvordan bynavn og ord skal staves, og for lite tid til å forberede landet for et slikt tilfelle som det vi kom op i.

Den situasjon som foreligger nu, er at Norge er besatt av tyskerne og blant annet er helt avskåret fra de vanlige oversjøiske tilførsler.

Jeg har funnet det nødvendig å gi Dem denne lille historiske oversikt, om hvis riktighet De kan overbevise Dem ved å studere avisene for det siste år.

Denne historiske oversikt turde nemlig gi Dem forklaring på at en i Forsyningsdepartementet og herunder også i Direktoratet for Industriforsyning ikke i første rekke har lagt vekt på om de folk som arbeider der, behersker alle nyanser av den senere tids mange norske rettskrivninger til fullkommenhet.

En har f.eks. i Forsyningsdepartementet ansett det for viktigere å dra omsorg for at der finnes fett i landet enn å tenke på hvorvidt der på rasjoneringskortene skulde stå "feitt".

I Direktoratet for Industriforsyning har det av grunner som De muligens vil ha vanskelig for å forstå, været ansett som viktigere å besette stillingene med dyktige tekniske fagfolk på de forskjellige områder enn å skaffe folk som best mulig kan tilfredsstille kravene om å kunne skrive alle brever og avfatte alle kunngjøringer på 3 eller 4 varianter av det norske sprog.

Jeg kan forstå at det fra Deres synspunkt kan være beklagelig at vi er kommet op i forhold som gjør det vanskelig å anvende så meget tid som før på sproglige finesser, men sån er det nå dessverre, og selv om De gir uttrykk for en skjønn tanke når De snakker om at man ved en reformering av rettskrivningen skal kunne skape et enig og fritt norsk folk, så er det allikevel viktigere å sørge for at de folk som bor i landet, kan leve i det hele tatt.

Stort annet er det dessverre ikke tid til nu.

Det er mulig at det en gang kommer en tid hvor vi som arbeider i Forsyningsdepartementet, med god samvittighet kan legge alt viktig arbeide til side og søke å fullkommengjøre oss i norsk rettskrivning, men det ser dessverre ut til at dette tidspunkt foreløbig er nokså fjernt, og det kan jo til og med tenkes at såvel sprog som rettskrivning da er blitt helt anderledes enn nu.

Alf B. Bryn (sign.)

Korrespondancen er venligst stillet til rådighed af John Ole Askedal, Institutt for litteratur, områdestudier og europeiske språk, Universitetet i Oslo.

Sprogtilegnelse under vanskelige vilkår

Af Elisabeth Engberg-Pedersen

De fleste mennesker spekulerer nok ikke nærmere over, hvordan børn lærer sprog. Umiddelbart virker det indlysende, at børnene efterligner det, de hører omkring sig. Men så enkelt er det ikke, for børn siger undertiden noget, de aldrig har hørt før. Ved synet af visnende anemoner sagde en lille pige fx: "Nu springer blomsterne ind". Vi kan godt regne ud, hvordan udtrykket *springer ind* er dannet, men det er netop dannet, ikke bare efterlignet. Børn er altså ikke bare passive modtagere, hvor sproget aflejrer sig som sand i en flod; børnene bidrager selv. På den anden side danner de ikke selv det hele, for så ville et barn opvokset blandt kinesisktalende ikke komme til at tale kinesisk, og et barn opvokset blandt dansktalende ville ikke tale dansk.

Vilde børn

Hvad sker der, hvis et barn ikke hører eller ser et sprog i sine omgivelser? Hvilket sprog – eller hvad – kommer det så til at tale? Kommer det overhovedet til at tale? Det ved vi noget om fra forskellige kilder, nemlig dels fra såkaldt vilde børn, dels fra døve børn, som vokser op uden et tegnsprog. Vilde børn er børn, der af en eller anden grund er blevet udelukket fra samvær med andre mennesker fra en meget tidlig alder. Disse børn er vokset op helt isoleret fra andre

mennesker, eventuelt med kontakt med dyr ("ulvebørn"), men ellers mere eller mindre alene i naturen.

Et berømt eksempel er drengen Victor, der kom ud af skovene omkring Aveyron i Frankrig en meget kold vinter i 1799. Han var da 11-12 år og havde tilsyneladende klaret sig selv i naturen i en årrække. Han kom i kontakt med en ung læge, Jean-Marc-Gaspard Itard, som studerede ham og forsøgte at opdrage ham i seks år. Itard skrev sine erfaringer ned, og hans materiale dannede baggrund for François Truffauts film *Den vilde dreng*. Et andet nøjere beskrevet eksempel er pigen Genie, som voksede op i USA i en familie med en far, der ikke brød sig om børn og var voldelig over for både sin kone og Genie. Genie blev udsat for vanrøgt som spæd og blev holdt indespærret og lænket til en pottestol eller indsnøret i en sovepose i et lille værelse stort set uafbrudt, fra hun var knap 2 år. Fordi faderen hadede støj, talte alle i husstanden meget lavt, og Genie kunne sandsynligvis ikke høre noget i sit rum. I 1970 kom hun fri; da var hun godt 13 år.

Det siger sig selv, at børn, der har levet under så umenneskelige vilkår, er mærket for livet og ikke bare sprogligt. Deres sanseapparat er afvigende udviklet. Fx reagerede Victor ikke på sproglyde og virkede

døv, men han reagerede, hvis en gren blev knækket bag ham. Genies bedste synsafstand svarede til afstanden fra hendes pottestol til døren til hendes værelse. Hun havde svært ved at gå, og hverken Victor eller Genie reagerede på temperaturskift, noget der også er set ved andre vilde børn.

Hvordan så med sproget? Genie lærte aldrig at tale på et alderssvarende niveau. Hun talte i meget enkle sætninger med mange udeladelser i stil med det, man ser hos små børn, men i modsætning til små børn blev Genie ved med at tale på denne måde i hele den periode, hun blev fulgt af sprogforskere. Fx sagde hun *Dentist say drink water* næsten fem år efter, at hun kom under behandling. Når børn lærer sprog, er de altid lidt bedre til at forstå bestemte grammatiske former end til at bruge dem selv. Forskellen mellem forståelse og aktivt sprog var imidlertid langt større hos Genie end hos normaltudviklede små børn.

I modsætning til Genie havde Victor som nævnt meget svært ved at opfatte sproglyde, og Itard forsøgte at træne hans lydopfattelse, dog uden videre held. Victor kom aldrig til at lære meget sprog, men man ved ikke præcis hvorfor. Muligvis var han udviklingshæmmet, og det kan have været grunden til, at han var blevet overladt til sig selv.

Vilde børn er blevet brugt som en del af argumentationen for det, man i teorier om sprogtilegnelse kalder kritiske perioder, dvs. en eller flere perioder, hvor børn er specielt rustet til at lære sprog. Kritiske perioder er et omdiskuteret begreb, men nogle mener, at der er en kritisk periode

frem til ca. femårsalderen, andre at der slutter en kritisk periode med pubertetens start. Det bygger dels på erfaringer med tilegnelse af andre sprog end modersmålet, dels på forskning i hjernens udvikling. Efter puberteten kan man som bekendt godt lære nye sprog, men man når sjældent modersmålsniveau, og især er det vanskeligt at få en modermålsudtale uden accent. Hjerneforskere mener, at hjernen mister noget af sin plasticitet omkring puberteten, dvs. det bliver vanskeligere at indlære nogle typer af nye færdigheder.

Døve og blinde børn

Endnu en gruppe børn, som kan fortælle os noget om sprogtilegnelse under vanskelige vilkår, er børn, der er født døve eller blinde, eller som Helen Keller, er blevet døve og blinde i en meget tidlig alder. Helen Keller var kun 19 måneder, da hun mistede både syn og hørelse som følge af skarlagensfeber. Hun kunne på det tidspunkt enkelte ord på engelsk, men først da hun var seks år, begyndte hun for alvor at få et sprog. Det skete, da hendes lærer, Anne Sullivan, lærte hende det amerikanske håndalfabet. Normalt opfattes håndalfabetet med synssansen, men til mennesker, der både er døve og blinde, bruges håndalfabetet – eller et tillempet håndalfabet – taktilt, dvs. at de to, der kommunikerer, lægger deres hænder oven på hinanden, så de kan opfatte håndformerne gennem berøring. Helen Keller var så ung – og uden tvivl så sprogligt talentfuld – at det lykkedes hende at lære engelsk alene gennem denne form for stavning.

Umiddelbart skulle man tro, at medfødt blindhed alene ikke giver et barn problemer med sprogtilegnelse, men det gør det faktisk. Ikke generelt, men problemer med bestemte områder af sproget. Blindfødte børn har bl.a. vanskeligt ved at lære ord som *foran* og *bagved*, hvis fulde brug kræver, at man kan opfatte forholdet mellem genstande set fra en bestemt synsvinkel. Hvis jeg ser Henrik stå på den ene side af en cykel, siger jeg: "Henrik står foran cyklen", men går han om på den anden side, står han *bagved* cyklen i forhold til mig. Hvis Ulla står længere væk på den anden side af cyklen, siger hun, at Henrik i første omgang står *bagved* cyklen, i anden omgang *foran* cyklen. Brugen af ordene afhænger altså af, hvor scenen med Henrik og cyklen ses fra, fra Ulla eller fra mig. Det relative synspunkt gælder også tid. Blindfødte børn har derfor også svært ved at lære udtryk som *i dag*, *i går* og *i morgen*. Og de har svært ved at lære forholdsordene *jeg* og *du*, som kræver, at man har en klar opfattelse af kommunikationssituationer som en vekslen mellem adskilte individer. Men store dele af sprogtilegnelsen kan forløbe uproblematisk for blindfødte børn.

Anderledes er det med døvfødte børn. Hvis børnene ikke vokser op med tegnsprog og ikke har nogen hørelse, hverken medfødt eller gennem tekniske hjælpemidler, udvikler de i reglen det, der i amerikansk forskning kaldes *homesign*. *Homesigns* er visuelle kommunikationsmidler med

gestus. De er meget individuelle og fungerer primært i børnenes familier. *Homesigns* bygger på gestus, som vi ser i normalhørendes kommunikation, og som danner grundlaget for egentlige tegnsprog. De kan udvikles så meget, at børnene kan fortælle detaljeret om deres oplevelser. Fx beskrev en 9-årig døv dreng Alexander i mange detaljer og med brug af begge hænder en begivenhed, hvor han havde set en helikopter redde en surfer, der var faldet af sit surfbræt.

Kommunikation som forudsætning

Det, der adskiller Helen Keller og Alexander fra Victor, Genie og andre vilde børn, er, at de ikke levede isoleret fra andre mennesker. Helen Keller og Alexander havde den menneskelige kontakt, som er helt afgørende for, at børn lærer sprog. De var handicappede på måder, som gjorde, at de ikke uden videre tilegnede sig omgivelsernes sprog. Men de levede blandt mennesker, der lagde vægt på kontakten med dem og var indstillet på at kommunikere med dem på måder, som de kunne bruge. Og så udviklede de sprog. Omvendt er det med vilde børn: De har muligvis de sansemæssige forudsætninger for at lære sprog, men kontakten med andre mennesker mangler. Den skade kan ikke genoprettes efter barndommen.

*Elisabeth Engberg-Pedersen (f. 1952)
professor i anvendt lingvistik ved
Københavns Universitet*

Årets ord og udtryk 2010

Tiden nærmer sig, hvor årets ord og udtryk passerer revy. Det gør de i allerhøjeste grad også her på redaktionen, så vi opfordrer atter i år til at indstille rammende ord og udtryk til Årets ord og udtryk. Vi minder om, at både ord og udtryk skal være markante og karakteristiske for 2010, og eventuelt, men ikke nødvendigvis, nye.

Vi nøjes med selv at kaste to ord op i luften, som måske kunne fortjene at få status som Årets.

Et ord fra i år er *mailgate*. Det er opfundet i sagen om den langvarige overbetaling af privathospitaler. Førsteleddet i ordet sigter til, at embedsmænd muligvis blev beordret til at slette belastende e-mails. Sidsteleddet *-gate* kommer fra *Watergate*-affæren, som fældede den amerikanske præsident Nixon i 1974. *Watergate* er bare navnet på det kon-torkompleks, som Nixons folk brød ind i. Men *gate* betyder også 'port', fx 'sluseport', så man kan forestille sig, hvordan den politiske skandale løber som vand igennem en åben sluseport. Efter *Watergate* kunne man lave sammensætninger med *-gate* i omtalen af (fældende) politiske skandaler, som involverer korruption eller forsøg på at dække over noget. Efter omkring 1985 blev det også muligt i dansk, fx *tamilgate* om tamil-sagen, der fældede justitsminister Erik Ninn-Hansen. Nyere konstruktioner er *klima-gate* og *hømhø-m-gate*. At tale om *mailgate* i privathospitals-

sagen er således ikke bare en henvisning til en sag, men også et ganske fikst sprogligt forsøg på, at gøre den større og antydningssvis fældende. Om man kan lide den bagvedliggende ambition, er en helt anden sag. Derfor tager vi også lige et noget andet eksempel.

Ordet *cafépenge* er også en sammensætning med aktuel relevans. Det er en betegnelse (fra 1998) for Statens Uddannelsesstøtte (SU) til hjemmeboende 18-20-årige studerende på en ungdomsuddannelse. Ordet er i familie med *fjumreår* og ganske fikst fundet på. For hvem kan vel gå ind for, at den fattige stat skal betale for, at unge kan gå på café? Man kunne også have kaldt denne støtte for *bogpenge*, *tøj- og transportpenge*, *husholdningsbidrag* eller ligefrem insistere på betegnelsen uddannelsesstøtte. Så ville det ikke være lige så oplagt at søge at afskaffe støtten.

Der er under alle omstændigheder ueftertænksomme journalister nok til at udbrede sproglig smartness. Så husk at give et abonnement på Mål og Mæle i julegave både til en ven og til en journalist!

Blandt mange andre ord i vælten i år er *askesky*, *askeramnt* og *ghetto* (tidligere *tilflytterkvarter*, men nu skal der partout tryk på). Forslag til årets ord og årets udtryk modtages lige indtil nytår af redaktør Ken Farø, kenfaroe@hum.ku.dk

KF og CE

20 små spørgsmål – diminutivquiz

Her er en lille samling omskrivninger, som alle sammen har at gøre med diminutiver (se side 20). Prøv at se, om du kan gætte, hvad det drejer sig om. Svarene får du i næste nummer. Vi udlodder desuden én af følgende to bøger efter eget valg til den læser, der rammer rigtigst: Sprogvidenskab i glimt (2009) eller Glæden ved grammatik (2001) – eller begge to, hvis man er abonnent. Bøgernes redaktører og forfattere er redaktionen bekendt. Ved svarsammenfald trækker vi lod. Svarene sendes til kenfaroe@hum.ku.dk.

1. Dansk konges elskerinde?	12. Musikinstrument?
2. (Syd)tyisk basismadvarer?	13. "Lille bog" eller operatekst på italiensk?
3. Venetiansk kanalbåd?	14. (Møg)unge?
4. En "lille cigar" på spansk?	15. Lille svømmefugl?
5. "Mini-Ronaldo" på portugisisk?	16. Bryst?
6. "Et øjeblik" på nederlandsk?	17. Fransk diminutivform af Anna?
7. "Lille barn" på italiensk?	18. Meget lille beløb?
8. "Lille hund" på schweizertysk?	19. Fransk minikylling?
9. "Den tapre skrædder" på tysk?	20. "Lille hus" på italiensk?
10. Lille Andeby-skurk?	
11. Planten "lille sværd"?	

Mål og Mæle får ny adresse

Fra og med årgang 2011 flytter ekspedition og abonnement til:

Studenterafdelingen
 Det Humanistiske Fakultet
 Københavns Universitet
 Njalsgade 80
 2300 København S
 Telefon 35 32 91 45
 e-post: maalogmaele@hum.ku.dk